

них хронологічних відрізків, а взаємозалежністю процесу і структури, синергією взаємозумовлених процесів, одним із яких є становлення і розвиток Німецької держави.

¹ Deutsche Geschichte in Quellen und Darstellung / [A.R. Müller, R. Bruch, B. Hofmeister (Hrsg.)]. – Stuttgart: Reclam, 1995–2002. – Band 8: Kaiserreich und Erster Weltkrieg. 1871–1918. – 2002. – 511 s.

² Buch F. Grosse Politik im Neuen Reich: Gesellschaft und Aussenpolitik in Deutschland 1867–1882 / Florian Buch. – Kassel: Kassel University Press, 2004. – 735 s.

³ Лиддел Гарт Б. Правда о Первой мировой / Б.Г. Лиддел Гарт. – М.: Эксмо, 2009. – 480 с.

⁴ Зайончковский А.М. Первая мировая война / А.М. Зайончковский. – Санкт-Петербург: Полигон, 2000. – 878 с.

⁵ Баев В. Политические и правовые взгляды канцлера Германии Бисмарка / В.Г. Баев // Государство и право. – Москва, 2008. – № 6. – С. 88-94.

⁶ Фрідмен Дж. Німецьке питання [Електронний ресурс] / Дж Фрідмен // Незалежний культурологічний часопис «І». – 2010. – №60. – Режим доступу до тексту: <http://www.ji.lviv.ua/n60texts/friedman.htm>. (Дата звернення 23.01.2015).

⁷ Коппель О. Віденська система міжнародних відносин [Електронний ресурс] / О.А. Коппель, В.В. Копійка // Системи міжнародних відносин. – Центр дослідження міжнародних відносин. – Режим доступу до ресурсу: <http://edu.cirs.kiev.ua/rozdil-iii.html>. (Дата звернення 23.01.2015).

⁸ Русско-германский союз по Бисмарку [Електронний ресурс] // Всемирная история в лицах. – Режим доступу до ресурсу: <http://viv1.ru/bismark/souyz.php>. (Дата звернення 23.01.2015).

⁹ Коппель О. Віденська система міжнародних відносин...

¹⁰ Фрідмен Дж. Німецьке питання...

¹¹ Фрідмен Дж. Німецьке питання...

¹² Івасюк Г. Роль Отто фон Бисмарка у формуванні концепції зовнішньої політики Німеччини / Г.О. Івасюк // Актуальні проблеми зовнішньої політики України: Матеріали п'ятої міжнародної науково-практичної конференції студентів та молодих вчених, присвяченої 20-й річниці незалежності України, Чернівці, 4–5 листопада 2011. – Чернівці, 2011. – С. 82-84.

¹³ Баев В. Политические и правовые взгляды канцлера Германии Бисмарка ...

¹⁴ Коппель О. Віденська система міжнародних відносин...

¹⁵ Русско-германский союз по Бисмарку...

¹⁶ Леонтьев М. Большая Игра. Британская империя против России и СССР / М.В. Леонтьев. – М.: Астрель, Спб.: Астрель, 2012. – 347 с.

¹⁷ Зайончковский А. Первая мировая война ...; Лиддел Гарт Б.Г. Правда о Первой мировой ...

¹⁸ Коппель О. Віденська система міжнародних відносин...

¹⁹ Коппель О. Віденська система міжнародних відносин...

²⁰ Коппель О. Віденська система міжнародних відносин...

УДК: 327:061.1ЄС «198/199»

© Любов Мельничук
(м. Чернівці)

ПЕРСПЕКТИВИ ЄВРОПЕЙСЬКОГО БУДІВНИЦТВА В УМОВАХ ГЕОПОЛІТИЧНИХ ЗМІН КІНЦЯ 80-х – початку 90-х років ХХ століття

У статті досліджено геополітичні зміни кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття, що вплинули на подальші інтеграційні процеси у Європі. Автор аналізує зміни в системі міжнародних відносин, пов'язані з розпадом ОВД, СРСР та об'єднанням Німеччини, що стало одним із чинників прискорення економічної і політичної інтеграції Європи й трансформації Співтовариств у Європейський Союз. Висвітлено військовий вимір інтеграції у Західній Європі та питання спільної оборонної політики.

Ключові слова: Західноєвропейський союз (ЗЄС), європейська інтеграція, ОВД, об'єднання Німеччини, Рада Європи, Кувейтська криза.

Lubov Melnychuk. Prospects of European construction in conditions of geopolitical changes in the end of 80s – early 90s of XX century. The article deals with the problem of geopolitical changes in the end of 80s – early 90s of the XX century that influenced the further integration process in Europe. The author analyzes the changes in international relations associated with the collapse of the Warsaw Pact, the

Soviet Union and the unification of Germany, which was one of the factors accelerating economic and political integration of Europe and transformation Communities into the European Union. The author analyses the military dimension of integration in Western Europe and the issue of a common defense policy.

Key words: Western European Union (WEU), European integration, The Warsaw Treaty Organization, the unification of Germany, the Council of Europe, the Kuwait crisis.

Любов Мельничук. Перспективи європейського строительства в условиях геополитических изменений конца 80-х – начале 90-х годов ХХ века. В статье исследованы геополитические изменения конца 80-х – начала 90-х годов ХХ века, повлиявших на дальнейшие интеграционные процессы в Европе. Автор анализирует изменения в системе международных отношений, связанные с распадом ОВД, СССР и объединения Германии, что стало одним из факторов ускорения экономической и политической интеграции Европы и транс-

формации сообществ в Европейский Союз. Автор анализирует военное измерение интеграции в Западной Европе и вопросы общей оборонной политики.

Ключевые слова: Западноевропейский союз (ЗЕС), европейская интеграция, ОВД, объединение Германии, Совет Европы, Кувейтский кризис.

Постановка наукової проблеми дослідження.

Становлення та розвиток європейського інтеграційного процесу пройшло декілька етапів. У 1986-1992 роках відбувається активізація євроінтеграційних процесів. Після завершення розширення на Південь – вступу до ЄЕС Іспанії та Португалії і підписання Єдиного європейського акту Співтовариство вступило в якісно новий етап розвитку, пов'язаний із завершенням формування єдиного внутрішнього ринку. ЄСА надав імпульс інституціональному реформуванню Співтовариства в напрямі розширення повноважень комунітарних інститутів і генералізації принципу мажоритарного голосування, поширив інтеграційні процеси на нові сфери, зокрема, охорону довкілля, а також включив механізм Європейського політичного співробітництва у правову систему Співтовариства, що підвищило його роль як самостійного суб'єкта міжнародної політики.

У світлі вищезазначеного не викликає застережень актуальність дослідження процесів, пов'язаних із розвитком історико-політичного феномену сучасності – європейського інтеграційного об'єднання. Досвід інтеграції країн-членів Європейського Союзу цікавий не лише з точки зору пошуку Україною ефективної стратегії її шляху до Європи. У процесі інтеграції європейці зуміли успішно подолати наслідки економічних, енергетичних, фінансових криз, здійснити структурні реформи в індустрії і агропромисловому комплексі, досягнути значних успіхів у науково-технологічній і соціальній сферах, створити демократичне правове суспільство.

Проблеми європейської інтеграції стали об'єктом уваги і предметом досліджень багатьох вчених. Сьогодні опубліковано чимало наукових праць як описово-фактологічного, так і аналітичного характеру, присвячених євроінтеграційним процесам.

З-поміж наукових праць, безпосередньо присвячених євроінтеграційним процесам, в першу чергу варто відзначити аналітичний огляд історії Європейського Союзу Д. Дайкена¹. У дослідженні розглянуті передумови та початок європейської інтеграції, еволюція інституційної системи та політичні проблеми функціонування Співтовариств у 1950-1990 рр., поглиблення економічної співпраці між країнами-членами Союзу, проблеми розширення ЄЕС та ЄС, оцінки Єдиного Європейського Акту та Маастрихтського договору, процес його ратифікації, оцінки видатних діячів і активістів європейського інтеграційного процесу тощо.

Ряд наукових праць присвячено проблематиці політики безпеки інтегрованої Європи. Так, у монографії С.Г. Федуняка досліджено процес створення

інтегрованої системи безпеки в Європі і на пострадянському просторі у контексті процесів трансформації міжнародної системи діяльності провідних інститутів і держав. У ній проаналізовано чинники, які впливають на формування системи безпеки, а також політику провідних міжнародних інститутів і найвпливовіших держав². У праці І.А. Храбана розглянуто ряд питань з теорії і практики забезпечення європейської безпеки, важливе місце відведено питанням специфіки геостратегії провідних держав світу і ролі основних міжнародних організацій, на основі яких формується система європейської безпеки³. Місце Західноєвропейського Союзу в системі європейської безпеки проаналізовано у праці Я. Юдіна⁴.

Метою дослідження є вивчення і аналіз геополітичних змін кінця 80-х – початку 90-х років ХХ століття, що вплинули на подальші інтеграційні процеси у Європі. Для досягнення поставленої мети визначено наступні **завдання**: охарактеризувати розвиток спільних політик, економічні та політичні досягнення Європейського Співтовариства в 1988-1992 рр. та встановити вплив геополітичних змін кінця 80-х – початку 90-х років ХХ ст. на процес європейського будівництва.

Радикальні геополітичні зміни, які відбулися на межі 80-90 рр. глибоко трансформували перспективи європейської інтеграції. Падіння берлінської стіни 9 листопада 1989 р. символізувало завершення розчленування Європи і кінець холодної війни. З історичної арени зійшла одна з наддержав – Радянський Союз, рухнула біполярна система повсякденних міжнародних відносин. В країнах Центрально-Східної Європи (ЦСЄ) відбувалися стрімкі процеси десекретаризації, демократизації і переходу від командно-адміністративної до ринкової економіки. У 1991 р. припинили існування Рада економічної взаємодопомоги і Організація Варшавського договору. Країни ЦСЄ стали на шлях ліберально-демократичного розвитку і проголосили головною метою повну інтеграцію у західноєвропейські та євроатлантичні структури. Так відкрилися перспективи трансформації європейської архітектури у напрямі до відновлення цивілізаційної єдності континенту на основі ліберальної демократії й соціально орієнтованої ринкової економіки. Однак швидкоплинність подій виявилася несподіваною для європейців⁵. Протягом сорока років процеси європейської інтеграції відбувалися у біполярному світі з чітко визначеними геополітичними кордонами між Західною й Східною Європою. Зміна ситуації породила геополітичну невизначеність і суперечності. Як зазначав 37-й Президент США Р. Ніксон, «кінець «холодної війни» не спростив світ, а зробив його складнішим»⁶. В результаті на початку 90-х років Співтовариство опинилося перед складною дилемою: необхідністю продовжувати поглиблення євроінтеграційних процесів і розширюватися на Схід.

Найсерйознішим викликом для Співтовариства наприкінці 80-х років стала німецька проблема.

Перспектива об'єднання Німеччини хвилювала західних європейців. Разом з цим країни-учасники ЄЕС остерігалися можливості того, що об'єднана ФРН буде домінувати у Співтоваристві й намагатися нав'язувати партнерам своє бачення комунітарної політики; остерігалися ймовірності незалеження зовнішньої політики ФРН у напрямі зближення з Росією або надання переваги розширенню на Схід за рахунок поглиблення євроінтеграційних процесів, що в остаточному варіанті послабить Співтовариство; що економічний і політичний потенціал об'єднаної Німеччини поставить під знак запитання перспективи західноєвропейської інтеграції⁷. Всупереч цьому, вищі посадові особи ФРН, в першу чергу, канцлер Гельмут Коль, а також міністр закордонних справ Г.Д. Геншер і президент Вайзекер доводили взаємозалежність двох об'єднаних процесів: німецького возз'єднання і європейської інтеграції⁸.

У грудні 1989 р. Європейська рада в Страсбурзі підтримала об'єднання Німеччини за умов, що її самовизначення відбуватиметься відповідно до Гельсінських принципів і непорушності існуючих кордонів, що уніфікація Німеччини не гальмуватиме євроінтеграційні процеси. У відповідь, ФРН підтримала вимоги Франції щодо скликання Міжурядової конференції (МУК) у грудні 1990 р., де мало вирішитися питання ЄВС, а також ідею європейської валюти, чому ФРН раніше опонувала⁹. Водночас, Бонн вимагав прискорення процесу політичної уніфікації Співтовариства, наголошуючи на необхідності паралельної розбудови валютного й політичного союзів¹⁰. Політичний союз дозволив би консолідувати Співтовариство напередодні нового розширення і міцно закріпити об'єднану Німеччину в ЄЕС.

У зверненні на ім'я головуючого в Раді Співтовариства 20 квітня 1990 р. Г. Коль і Ф. Міттеран підкреслили необхідність прискорення трансформації сукупності відносин між країнами-членами в Європейський Союз. Вони вимагали від Європейської ради розпочати підготовчі роботи щодо конференції з питання політичного союзу, яка повинна була відбуватися паралельно з конференцією по ЄВС. У зверненні визначалися напрями трансформації Співтовариства: посилення демократичності й ефективності комунітарних інститутів, посилення згуртування Співтовариства в економічній, валютній, політичній сферах, визначення спільної зовнішньої політики й політики безпеки (СЗПБ)¹¹.

28 квітня 1990 р. Європейська рада в Дубліні ініціювала підготовку другої МУК. 6 грудня 1990 р. за кілька днів до початку конференції Г. Коль і Ф. Міттеран у новому зверненні запропонували поширити компетенцію Співтовариства на такі сфери, як довкілля, охорона здоров'я, соціальна політика, енергетика, дослідження, захист споживачів. У поле діяльності Співтовариства повинні були увійти правосуддя і внутрішні справи. Пропонувалось запровадження європейського громадянства, посилення повноважень Європейського Пар-

ламенту, генералізація мажоритарного принципу. Визначалися напрями СЗПБ, зокрема, встановлення зв'язків Співтовариства із ЗЄС¹². Таким чином, спільна позиція Бонну та Парижу дозволила швидко підготувати і пов'язати між собою проекти валютного й політичного союзів, які підтримала більшість держав Співтовариства

3 жовтня 1990 р. п'ять земель колишньої НДР увійшли до складу ФРН. Уніфікація Німеччини супроводжувалась вступом п'яти нових Земель у Співтовариство без відповідних міжнародних переговорів і договорів.

Оскільки приєднання нових Земель відбувалося без перехідного періоду, інститути Співтовариства передбачили деякі винятки для сільського господарства, рибальства, металургії, суднобудування, захисту довкілля. Нові Землі отримали від Співтовариства протягом трьох років субсидії у розмірі 3 млрд. ЕКЮ з метою полегшення процесу адаптації¹³.

Змінилася і внутрішня рівновага в Співтоваристві. У 1991 р. ФРН представляла 23 % населення і 30 % ВВП Співтовариства¹⁴. Рішенням Європейської ради в Единбурзі кількість німецьких депутатів Європейського Парламенту збільшилася з 81 до 99 осіб, тоді як Франція, Італія й Великобританія збільшили відповідно цю кількість від 81 до 87 депутатів¹⁵. Однак, окрім ЄП, кількісне представництво Німеччини в європейських інститутах залишилось без змін.

Об'єднання Німеччини стало одним із чинників прискорення економічної і політичної інтеграції Європи й трансформації Співтовариств у Європейський Союз. Одночасно з вирішенням німецького питання західні держави підтримали трансформаційні процеси в країнах ЦСЄ. У червні 1989 р. саміт провідних індустріальних держав доручив Співтовариству координацію програми PHARE, спрямованої на сприяння економічній реконструкції Польщі й Угорщини. Ця програма, фінансована країнами-членами ОЕСР, була поширена у 1990 р. на інші країни ЦСЄ. За ініціативою Співтовариства 29 березня 1990 р. було засновано Європейський банк реконструкції й розвитку, який мав сприяти модернізації країн ЦСЄ¹⁶. З деякими з них Співтовариство, починаючи з 1991 р., уклало договори асоційованого членства¹⁷.

Значну роль в сфері розвитку нових форм співробітництва з колишніми країнами ОВД і їхньої трансформації у демократії західного типу почала відігравати Рада Європи. Відбулась активізація й інституціоналізація процесу НБСЄ, який у грудні 1994 р. під час наради в Будапешті отримав назву Організація безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ)¹⁸. Водночас фундаментальні зміни в системі міжнародних відносин і необхідність забезпечення безпеки й стабільності на європейському континенті вимагали посилення взаємодії між країнами-членами Співтовариства у сфері зовнішньої політики, підвищення його ролі на міжнародній сцені.

Військовий вимір інтеграції у Західній Європі з'явився завдовго до появи її реальних економічних та політичних форм і розвивався майже автономно. На відміну від економічних та політичних аспектів інтеграційного процесу ця форма співпраці поширювалась лише на ті країни Західної Європи, що входили до ЗЄС. Однак роль Західноєвропейського союзу (ЗЄС) протягом трьох десятиріч залишалася майже ефемерною. Співтовариство було переважно економічною організацією, тоді як безпека належала до сфери спеціалізації НАТО, яке поширювала на Європу «ядерну парасольку»¹⁹.

Усі спроби Франції активізувати ЗЄС, які здійснювалися в 60-ті й на початку 70-х років, не дали практичних результатів. Ситуація почала змінюватись лише на початку 80-х років, коли почали складатися передумови активізації ЗЄС. Цьому сприяло зближення позицій Франції та США з найважливіших міжнародних проблем. Розширення взаємодії Франції з військовою організацією НАТО і одночасна підтримка ключової ролі США в забезпеченні «оборони Європи» були свого роду гарантією того, що спроби активізувати ЗЄС не протиставлять його НАТО і, тим більше, не будуть використані для послаблення усього комплексу атлантичних взаємовідносин²⁰. Змінився також статус ФРН – в 1984 р. були відмінені останні обмеження на виробництво у ФРН звичайних видів озброєнь²¹. За таких умов стала можливою перспектива перетворення ЗЄС в організаційну основу західноєвропейського військово-політичного співробітництва. В 1981 р. прем'єр-міністр Франції П. Моруа дав оцінку ЗЄС як організації, «за посередництвом якої можливо досягнути кращої організації спільного європейського військового простору»²².

Починаючи з 1982 р., у цей процес активно включилась ФРН. 22 жовтня 1982 р. на першій спільній зустрічі міністрів закордонних справ та оборони Франції та ФРН було прийнято рішення про утворення спільної Комісії з питань безпеки та оборони, призначеної забезпечувати зближення воєнно-політичних концепцій двох країн²³. Через два роки, 26-27 жовтня 1984 р. спільна франко-німецька пропозиція лягла в основу Римської декларації, прийнятої на першій спільній зустрічі міністрів закордонних справ і оборони країн-членів ЗЄС²⁴. З цього часу новий склад Ради ЗЄС регулярно збирався двічі на рік і фактично був разом з Асамблеєю основним керівним органом ЗЄС. Було утворено три агентства: з контролю за озброєнням, проблемах безпеки й оборони, із питань співробітництва в галузі виробництва озброєнь²⁵.

Водночас, активні дії з реорганізації ЗЄС супроводжувались випробовуванням на практиці можливостей спільних дій, перш за все, у врегулюванні регіональних конфліктів. Першим таким випробуванням була операція розмінування Перської затоки після закінчення ірано-іракської війни (1987-1988 роки). Другим – координація та узгодження позицій і навіть можливостей «утворення військово-

морських сил ЗЄС для зовнішніх операцій» під час іракської агресії у Кувейті (1990-1991)²⁶.

Після прийняття Римської декларації 1984 р. наступним важливим кроком у формуванні стратегії ЗЄС було підписання 26-27 жовтня 1987 р. в Гаазі «Платформи європейських інтересів у сфері безпеки». В основу Платформи лягла «Хартія принципів безпеки Західної Європи», запропонована прем'єр-міністром Франції Ж.Шираком на сесії Асамблеї ЗЄС у Парижі в грудні 1986 р.²⁷. Платформа визначила стратегічні цілі розвитку ЗЄС: з одного боку злиття з Європейським співтовариством і перетворення ЗЄС на основний орган формування та проведення спільної європейської політики у сфері безпеки й оборони, а з іншого – тісне співробітництво з НАТО та збереження і навіть розширення атлантичних зобов'язань²⁸. Звичайно, що такі зміни в політиці ЗЄС не могли бути проведені без узгодження з позицією як ЄЕС, так і НАТО.

У Європейському співтоваристві також намітилися симптоматичні зрушення щодо питань спільної оборонної політики. Уперше це питання було піднято у Штутгартській декларації Європейської ради від 19 червня 1983 р., де декларувалося спільне бажання перетворити Європейське співтовариство у Європейський Союз, компетенція якого розповсюджувалася б і на проблеми безпеки²⁹. Якщо Штутгартська програма носила більш декларативний характер, то Єдиний європейський акт, який набув чинності 1 липня 1987 р., уже офіційно вводив у силу координаційних зусиль членів Співтовариства «політичні й економічні аспекти безпеки»³⁰. Ця формула була результатом досить складного компромісу, який враховував інтереси нейтральної Ірландії, а також особливу позицію Греції й Данії, які виступали проти розповсюдження співробітництва на «сферу озброєнь, її продаж третім країнам, на політику оборони та питання роззброєння». Було вирішено також, не дивлячись на зусилля Італії, що аспекти «оборони» взагалі будуть вилучені з тексту ЄЄА. Франко-німецький проект, що лів в основу § 6 ст. 30 ЄЄА, вже не розглядав питання військової політики, а обмежувався лише «технологічним та промисловим співробітництвом, необхідним для забезпечення безпеки». Таким чином, ЄЄА залишив військові аспекти співробітництва за межами компетенції органів ЄЕС³¹. Тим не менше, у листопаді 1988 р. у ЗЄС увійшли Португалія й Іспанія, у грудні 1988 р. Греція, Данія, Туреччина й Норвегія надіслали своїх спостерігачів на сесію Асамблеї ЗЄС, а в 1992 р. статус спостерігачів отримали Данія й Ірландія³².

Проблема взаємовідносин між ЗЄС та НАТО стала важливою стороною військово-політичної інтеграції у Західній Європі. Зміни в системі міжнародних відносин, пов'язані з розпадом ОВД та СРСР, трансформували значення воєнних альянсів і, в першу чергу, Північноатлантичного блоку, зробивши менш необхідним протекціонізм з боку США. Вивід канадського контингенту та скорочення американських військ у Західній Європі до 100 тис.

чоловік зумовило необхідність вироблення європейського підходу до проблеми спільної оборони. Автономні європейські дії у цьому напрямі вже не розглядалися як дестабілізуючий фактор у НАТО, а, навпаки, як елемент його посилення та підтримки, оскільки усі принципи настанови провідних західноєвропейських країн передбачають збереження військової присутності США в Європі та органічного зв'язку між американською та європейською опорами НАТО, що зафіксовано в усіх документах ЗЄС, починаючи з Гаазької платформи і закінчуючи Договором про ЄС³³. Ніхто з державних діячів країн-членів ЗЄС не ставив питання про «незалежність» від НАТО. Навпаки, підкреслювалася неподільність північноатлантичної оборони й зобов'язання посилювати НАТО. Мова йшла про перерозподіл військових функцій Альянсу³⁴, актуальних у світлі якісно нової ситуації.

Кувейтська криза 1990-1991 років стала іспитом для Європейського співтовариства й системи Європейського політичного співробітництва. Події в Перській затоці виявили відсутність необхідних повноважень і засобів у Співтовариства у сфері зовнішньої політики й політики безпеки, його нездатність ефективно впливати на розвиток подій. Діям Співтовариства був притаманний консенсус лише на початковому етапі конфлікту – до жовтня 1990 р., що виявилось у прийнятті спільних заяв, в яких засуджувалась агресія проти Кувейту, і колективних санкцій країн-членів проти Іраку³⁵. Після загострення кризи й актуалізації загрози воєнної інтервенції з'явилися помітні розбіжності між позиціями країн-членів, що стало перепорою на шляху прийняття спільних рішень і координації національної політики. Великобританія, яку підтримували Нідерланди, вимагала проведення політики у відповідності до політичної лінії США, тоді як Франція при підтримці Іспанії й Італії висловлювалася на користь більш автономної поведінки Співтовариства. В остаточному варіанті вибір західноєвропейських лідерів, із деякими відмінностями, виявився солідарним із лінією США³⁶. Таким чином війна у Перській затоці висвітлила дефіцит ЄПС, продемонструвала нездатність Співтовариства на рішучі ефективні зовнішньополітичні кроки в період міжнародних криз³⁷. Кувейтська криза сприяла еволюції не лише позицій урядів країн-членів, а й громадськості щодо політичної інтеграції. Соціологічні опитування, проведені в країнах Співтовариства восени 1990 р., продемонстрували позитивне ставлення до прискорення політичної, валютної і економічної інтеграції двох третин опитуваних. 75 % опитуваних висловилися на користь спільної зовнішньої політики, 61 % – підтримав ідею розбудови спільних військових сил³⁸.

Громадянська війна на теренах колишньої Югославії, яка розпочалася у 1991 р. ще більше продемонструвала обмеженість механізму ЄПС. Співтовариство включилося у пошуки шляхів розв'язання конфлікту, не маючи у розпорядженні ефективних засобів у сфері зовнішньої політики і безпеки, до

того ж за наявності суперечностей у позиціях країн-членів. Співтовариство діяло непослідовно, нерідко під тиском національних урядів, без врахування ситуації і з відставанням від розвитку подій. Якщо на початку 1991 р. під впливом позиції Франції, Великобританії та США, Європейське співтовариство виступало на користь збереження цілісності Югославії як вирішального фактора в забезпеченні стабільності та безпеки у регіоні, то, починаючи з вересня 1991 р., його позиція фактично повністю дублювала політику Німеччини, яка традиційно виступала за незалежність Словенії та Хорватії і вважала Югославію штучним утворенням³⁹. Така еволюція позиції Франції та інших країн-членів пояснювалася бажанням зберегти єдність напередодні підписання Маастрихтських угод. На засіданні ЗЄС 19 вересня 1991 р. Великобританія висловилась проти вводу європейських «блакитних касок», що перешкодило прийняттю позитивного рішення щодо проведення ефективних заходів по локалізації конфлікту⁴⁰.

В жовтні 1991 р. мирна конференція по Югославії, скликана за ініціативою Співтовариства, опрацювала план розв'язання балканського конфлікту. Однак, він з'явився запізно, у розпалі процесу дезінтеграції і фактично узаконив розпад Югославії. Під тиском Німеччини країни-члени Співтовариства визнали 15 січня 1992 р. Словенію й Хорватію, що призвело до розчленування сербської нації і, в результаті, як до затягнення конфлікту та втягнення в нього європейських країн, так і до неспроможності Співтовариства вирішити цю проблему⁴¹.

Співтовариство виявилось нездатним своєчасно враховувати й проаналізувати ситуацію, прогнозувати перебіг подій і здійснювати превентивні заходи, які б попереджували ескалацію напруження в регіоні. Нерішучість і непослідовність комунітарної політики послаблювали міжнародний авторитет Співтовариства, ускладнювали його посередницьку й арбітражну місію. Кризи виявили неефективність у роботі Ради та Комісії Співтовариства. Обмеженість можливостей ЄПС щодо ефективного впливу Співтовариства на розвиток кризових подій навіть на Європейському континенті вимагала переходу від зовнішньополітичного узгодження до спільної зовнішньої політики і спільної політики безпеки країн-членів.

Отже, з середини 80-х років розпочалася інтенсифікація євроінтеграційних процесів. Прийняття ЄЄА ознаменував якісно новий етап європейського будівництва, пов'язаний з реалізацією програми створення єдиного ринку до 1 січня 1993 р. Єдиний акт надав імпульс інституціональному реформуванню Співтовариства, зокрема, в напрямі надання комунітарним інститутам нових повноважень і генералізації принципу мажоритарного голосування, а також поширив інтеграційні процеси на нові сфери: охорону довкілля, регіональну, соціальну й науково-технологічну політику.

Співтовариству вдалося врегулювати аграрно-бюджетну проблему, подвоїти структурні фонди і за-

початкувати широкомасштабну програму соціального й економічного згуртування, націленої на ліквідацію регіональних диспропорцій.

До запланованої дати країни-члени досягли ліквідації фізичних, а також мінімізації технічних і податкових бар'єрів на шляху вільного переміщення товарів, людей, послуг, капіталу. Консолідація єдиного ринку сприяла посиленню ролі Співтовариства у світовій економіці й політиці і була рушійною силою Маастрихтського договору, спрямованого на побудову валютно-економічного й політичного союзу.

Разом із тим, не виправдалися сподівання, пов'язані з юридичним закріпленням у Єдиному європейському акті принципів і механізму ЄПС. Югославська і Кувейтська кризи висвітлили неефективність і обмеженість системи зовнішньополітичного узгодження, нездатність Співтовариства протистояти міжнародним кризам і конфліктам, що вимагало переходу до спільної зовнішньої політики і спільної політики безпеки країн-членів ЄЕС.

Необхідність подальшої консолідації європейських держав диктувалася глобалізацією світової економіки і формуванням постіндустріальної економіки, загостренням кардинальних проблем, які стояли перед людством; завданнями зміцнення світового правопорядку і врегулювання військових конфліктів у гарячих точках тощо. На порядок денний Співтовариства виходило завдання переходу на рівень політичної інтеграції.

¹ Дайкен Д. Дедалі міцніший союз / Д. Дайкен / Пер. з англійської. – К.: КІС, 2006. – 696 с.

² Федуняк С. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав / Сергій Федуняк – Чернівці: Рута, 2005. – 336 с.

³ Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур / І.А. Храбан. – К.: Варта, 2005. – 544 с.

⁴ Юдін Я. Західноєвропейський союз / Я. Юдін // Політика і час. – 1993. – № 12. – С. 60-62.

⁵ Дайкен Д. Дедалі міцніший союз. / Д. Дайкен / Пер. з англійської. – К.: КІС, 2006. – С. 130.

⁶ Грубінко А. Українсько-британські відносини на рубежі ХХ і ХХІ століть в контексті формування нового геополітичного простору / А.В. Грубінко // Наукові записки ТНПУ імені Володимира Гнатюка. Серія: Історія / За ред. проф. М.М.Алексієвця. – Вип. 3. – Тернопіль, 2005. – С. 147.

⁷ Кондратюк С. Контури нової європейської політики ФРН / С. Кондратюк // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2001. – Вип. 17. – С. 27.

⁸ Кондратюк С. До питання про європейську політику ФРН / С. Кондратюк // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2002. – Вип. 21. – С. 43.

⁹ Кудряченко А. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970-1991 рр.) / А. Кудряченко. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 164.

¹⁰ Кондратюк С. Контури нової європейської політики ФРН / С. Кондратюк // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2001. – Вип. 17. – С. 28.

¹¹ Там само.

¹² Кудряченко А. Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970-1991 рр.) / А. Кудряченко – К.: Наукова думка, 1996. – С. 168.

¹³ Кондратюк С. До питання про європейську політику ФРН / С. Кондратюк // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2002. – Вип. 21. – С. 43.

¹⁴ Кудряченко А. . Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970-1991 рр.) / А. Кудряченко – К.: Наукова думка, 1996. – С. 173.

¹⁵ Дайкен Д. Дедалі міцніший союз / Д. Дайкен / Пер. з англійської. – К.: КІС, 2006. – С. 131.

¹⁶ Ковбасюк Ю. Європейський банк реконструкції і розвитку: аспекти діяльності / Ю. Ковбасюк. – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – С. 19-22.

¹⁷ Книга А., Пархарев В. Европейская интеграция / А.С. Книга, В.Н. Пархарев. – Барнаул: Изд-во АлГТУ, 2004. – С. 29.

¹⁸ Храбан І.А. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур / І.А. Храбан. – К.: Варта, 2005. – С. 46.

¹⁹ Федуняк С. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрованої системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав / Сергій Федуняк. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 124.

²⁰ Манджолла В. Ядерное оружие Франции и вопросы европейской безопасности / В. Манджолла. – К.: Вища школа, 1989. – С. 143-147.

²¹ Кондратюк С. Контури нової європейської політики ФРН / С. Кондратюк // Дослідження світової політики: Зб. наук. пр. – К.: Інститут світової економіки та міжнародних відносин НАН України, 2001. – Вип. 17. – С. 29.

²² Адарчев О. Западноєвропейський союз в системі європейської безпеки / О.В. Адарчев. – М.: Изд-во Акад. ГШ ВС РФ, 1998. – С. 43.

²³ Кудряченко А. . Європейська політика Федеративної Республіки Німеччини (1970-1991 рр.) / А. Кудряченко. – К.: Наукова думка, 1996. – С. 103.

²⁴ Европейское оборонное сотрудничество: Документы и комментарии / С.Ю. Кашкин, П.А. Калининченко. – М.: ООО «Профобразование», 2004. – С. 34.

²⁵ Европейское оборонное сотрудничество: Документы и комментарии / С.Ю. Кашкин, П.А. Калининченко. – М.: ООО «Профобразование», 2004. – С. 35.

²⁶ Храбан І. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур / І.А. Храбан. – К.: Варта, 2005. – С. 52.

²⁷ Манджолла В. Ядерное оружие Франции и вопросы европейской безопасности / В. Манджолла. – К.: Вища школа, 1989. – С. 150.

²⁸ Европейское оборонное сотрудничество: Документы и комментарии. – С. 36-37.

²⁹ Свобода П. Вступ до європейського права / П. Свобода / Пер. з чеської. – К.: К.І.С., 2006. – С. 21.

³⁰ Храбан І. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур / І.А. Храбан. – К.: Варта, 2005. – С. 39.

³¹ Єдиний європейський акт // Довідник з Європейської інтеграції. – Міжнародний фонд «Відродження», Фонд Євразія, Центр миру, конверсії та зовнішньої політики України. – <http://eu-directory.ea-ua.info/index.php>.

³² Дайкен Д. Дедалі міцніший союз / Д. Дайкен / Пер. з англійської. – К.: КІС, 2006. – С. 133.

³³ Адарчев О. Западноевропейский союз в системе европейской безопасности. / О.В. Адарчев. – М.: Изд-во Акад. ГШ ВС РФ, 1998. – С. 45.

³⁴ Федуняк С. Європейські виміри безпеки на пострадянському просторі. Формування інтегрова-

ної системи безпеки Заходу і Нових незалежних держав / Сергій Федуняк. – Чернівці: Рута, 2005. – С. 124.

³⁵ Борко Ю. От европейской идеи – к единой Европе / Ю.А. Борко. – М.: Издательский Дом “Деловая литература”, 2003. – С. 189.

³⁶ Крушинський В. Британська Європа чи європейська Британія: Великобританія в європейських інтеграційних процесах / В.Ю. Крушинський. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С. 131.

³⁷ Храбан І. Система європейської безпеки і напрями воєнно-політичної інтеграції України до її структур / І.А. Храбан. – К.: Варта, 2005. – С. 52.

³⁸ Дайкен Д. Дедалі міцніший союз / Д. Дайкен / Пер. з англійської. – К.: КІС, 2006. – С. 133.

³⁹ Юдін Я. Західноєвропейський союз / Я. Юдін // Політика і час. – 1993. – № 12. – С. 61.

⁴⁰ Крушинський В. Британська Європа чи європейська Британія: Великобританія в європейських інтеграційних процесах / В.Ю. Крушинський. – К.: ВПЦ “Київський університет”, 2003. – С. 132.

⁴¹ Борко Ю. От европейской идеи – к единой Европе / Ю.А. Борко. – М.: Издательский Дом “Деловая литература”, 2003. – С. 191.

УДК : [327.8:061.1ЄС]: 321.7(477)

© *Віталій Моцок*
(м. Чернівці)

ПОШИРЕННЯ ДЕМОКРАТІЇ У ПОЛІТИЦІ ЄВРОПЕЙСЬКОГО СОЮЗУ ЩОДО УКРАЇНИ: ЧИ ПРАЦЮЄ ПОЛІТИЧНА ОБУМОВЛЕНІСТЬ БЕЗ ПЕРСПЕКТИВИ ЧЛЕНСТВА?!

У статті досліджується поширення демократії у політиці ЄС щодо України. Піднімається питання: чи ефективно є політична обумовленість ЄС у поширенні демократії щодо України без перспективи членства. Розглядаються аспекти теоретичного обґрунтування поширення демократії із-зовні, політичної обумовленості поширення демократії у зовнішній політиці ЄС, інституційних стимулів поширення демократії без перспективи членства і стимулювання замість членства.

Ключові слова: поширення демократії, політична обумовленість, Європейський Союз, Україна.

Vitaliy Motsok. Democracy Promotion in European Union's Policy towards Ukraine: does Political Conditionality Work without Membership Perspective?! The article deals with the democracy promotion in EU's Policy towards Ukraine. The question is being asked: does political conditionality work without membership perspective for Ukraine. The aspects of theoretical grounding of external democracy promotion, political conditionality of democracy promotion in the EU foreign policy, institutional stimulus of democracy promotion without membership perspective and stimulus instead of membership are presented.

Keywords: democracy promotion, political conditionality, European Union, Ukraine.

Віталій Моцок. Расширение демократии в политике Европейского Союза по отношению к Украине: работает ли политическая обусловленность без перспективы членства?! В статье исследуется расширение демократии в политике ЕС по отношению к Украине. Поднимается вопрос: эффективна ли политическая обусловленность ЕС в расширении демократии по отношению к Украине без перспективы членства. Рассматриваются аспекты теоретического обоснования расширения демократии извне, политической обусловленности расширения демократии во внешней политике ЕС, институциональных стимулов расширения демократии без перспективы членства и стимулирования вместо членства.

Ключевые слова: расширение демократии, политическая обусловленность, Европейский Союз, Украина.

Постановка наукової проблеми та її значення. Станом на березень 2015 р., Україна, зважаючи на ряд доленосних, але трагічних подій, що відбулися у контексті активізації її європейських прагнень, зробила вагомий крок у пошуку свого місця у системі міжнародних відносин. На сучасному етапі Україна проходить етап переосмислення зовнішніх і внутрішніх викликів, зокрема і формування необ-